

Balzac om våra illusioner

Rätt läst ger Balzac oss möjlighet att se vår egen tid utifrån, skriver Mats Gellerfelt i en essä. Värdekrisen skapar ett livsfarligt vakuum, och öppnar för villolärar.

Balzacs tid är vår egen. För-lorade Illusioner (1837-43) handlar givetvis om just Förlorade illusioner – om författars besvikelse på den litterära offentligheten, på en förlägsverksamhet som byggde på ett slags manufaktur-förärfande: man betalade en bokhandlare/boktryckare för att han skulle ge ut ens böcker, eller mot ett mycket lågt arvode. Men romanen handlar också om en paradox – om den förlorade illusionen om människan som någonting annat än människans varg, en illusion som den alltid genomsökande Balzac aldrig hade hyst.

Antikvariatet

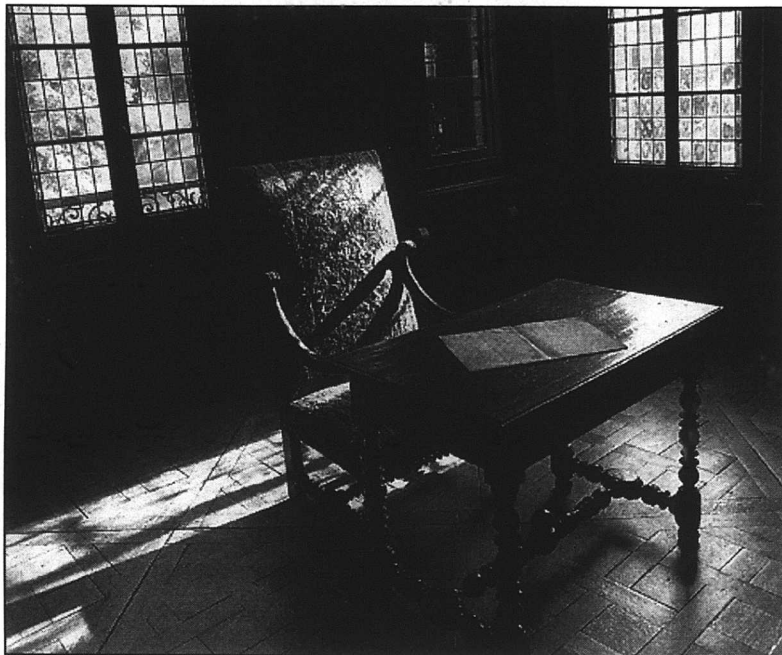
Romanens tid är de stora finansskandalernas och konkursernas tid. Balzac snurrade även han på den ekonomiska karusellen och satsade pengar på olika spekulationsobjekt (bland andra silverbrytning). I Förlorade illusioner förekommer en boktryckerikonkurs som Balzac själv i verkligheten var inblandad i. Klarsynt och klarcynisk var han alltid – "Rån på öppen landsväg förfaller mig som handlingar av vålgörenhet i jämförelse med vissa finanstransaktioner." Vem vill inte instämma, när vi dagligen möts av svindlerier på alla nivåer?

Tiden 1830-1850 var en grundartid i Frankrike. Berika er! utropar ministern Guizot i Nationalförsamlingen. Den moderna kapitalismen börjar att ta form. En uppstigande borgarklass konkurrerar med aristokratin, såväl med den "finare", den förrevolutionära, som den mindre fina, den av Napoleon skapade. Denna konkurrerande borgarklass inser emellertid vikten av att lera sig med aristokratin; ingiften, finansiella överenskommelser, titel mot pengar, pengar mot titel; statusens aura är det väsentliga och dessutom mullrar det i rättens krater där den nya arbetarklassen befinner sig.

Balzac och klättrarna

I Balzacs romaner spelar klättrarna, de nyrika eller snart nyrika, kanske skulle vi i dag kalla dem yuppies, en central roll. De vill inte bara bli lika förmögna som den gamla överklassen – de vill nå dess status, dess aura, kunna radiera den glans som utgår från titlar och synliga eller osynliga sociala mönster. Balzac skulle känt igen sig i det svenska åttio-tal som blev nittio-tal. Spekulationsbubblor är ju självfall ingenting nytt.

Varje sekel har sitt åttio-tal i dubbel bemärkelse. Det moderna aktiebolaget hade inte många år på nacken innan den stora Söderhavssvindeln skakade Europa. I Balzacs epok var de spruckna spekulationsbubblorna legio; samtidigt skapades enorma nya förmögenheter, kapital ackumulerades – och inom arbetarklassen och arbetar-

Balzac-museet. Det kan se ut som om Balzac har lagt ner pennan. I själva verket är han ute och vandrar ibland oss. Vilket förlag förlägger den romanen?

rörelsen börjar det snart inte bara mullra i rättens krater, utan dåna. Balzac är ej ensam om att beskriva denna process. Bland dem som skildrar den i skönlitterär form finner sig Dickens och Thackeray; den senares roman *Historien om Samuel Timmarsh* (1841) är en synnerligen intressant skildring av skrupelfria finanshajars härjningar som känns märkvärdigt och obehagligt aktuellt.

Iskall författarvärld

Balzac för oss också in i den mediavärld som också den är vår egen tids. I Förlorade illusioner kretsar mycket kring Paris författar- och journalistvärld, där påfallande ofta journalisterna och författarna är samma personer. Det är en cynisk och iskall värld, men där poeterna, som en av huvudpersonerna, Lucien Chardon, drömmer om det rena hjärtat och den rena poesin. Men samtidigt hotar undergången i denna vargarnas värld, där det gäller att antingen klättra mot höjden och stanna där, eller att falla och slå ihjäl sig. Framgång eller undergång, några alternativ ges knappast. Frikostiga fallskärmsavtal är ett okänt begrepp: alla tvingas att slåss mot alla; den starkare segrar. Darwin läste Balzac och nickade instämmande.

År 1836 grundar Emile de Girardin La Presse, kanske att beteckna som den första moderna tidningen på gott och ont. Den drar stor nytta av nya distributionsformer och ny teknologi. Dess ekonomi baseras i hög grad på reklam. Sensationslystnaden är stor. Dock skrivs följetongerna av de främsta författarna, Balzac, Dumas, Gautier, Hugo, Sue, Sand, Chateaubriand och många andra. Men reklam alltså och varufetterschismens genombrott. Författaren börjar att operera på en marknad; han är inte längre "a gentleman who writes".

Här en värld där tingen börjar skimra i offentligheten som aldrig förr – tingens aura, de utlagda fantasmagorierna i passagerarnas högst reella drömvärld. Balzac kände igen sig i den tingvärlden och skulle känna igen sig i vår – tingen som gåtfulla metaforer som lyser upp världen, tingen som tecken på sociala och mentala tillstånd, tecken för makt, för det dynamiska nyas kraft.

Poeterna, som Lucien Chardon, drömmer om det rena hjärtat och den rena poesin. Men samtidigt hotar undergången i denna vargarnas värld, där det gäller att antingen klättra mot höjden och stanna där, eller att falla och slå ihjäl sig.

Penningens och tingens illusion är den som kanske starkast präglar dagens svenska samhälle – och här handlar det verkligen om en illusion som också är paradoxens förlorade illusion. Balzac beskrev även han moralens och sedernas förfall. Han visste att allt, bortom varje idealistisk eller altruistisk deklaration, går att köpa. Det är guld och penning som utgör den styrande principen. Balzac förstod detta och accepterade det. Även han vill vara med i dansen kring guldkalven. Och så vår moderna, allt mer TV-präglade besatthet i offentlighet skulle han känna igen sig i. Narcissismen är sannerligen inget nytt – också pressen i hans tid skapar "kändisar", vars enda merit är att de syns i det offentliga livet.

Karl Marx skriver – i ett ofta felciterat och missförstått stycke – "Hegel gör någonstans den anmärkningen, att alla stora världshistoriska händelser så att säga förekommer två gånger. Han glömde att tillägga: den ena gången som tragedi, den andra gången som fars." Hur skall man definiera vår tid och dess förlorade illusioner? Kanske som en egendomlig syntes av tragedi och fars. Marx tänkte närmast på Louis Napoleon, den stores brorson, en skrupelfri nolla som med sitt 18 Brumaire gör sig till militärdiktator och sedan till kejsare – "Napoleon den lille". Han blev det lika skrupelfria spekulationskapitalets man, en hänsynslös spelare i sitt operetteksardöme, där den sköna epoken blott var skön för de utvalda. Hans pompösa följlighet antar förvisso farsens drag, men också tragedins med kulmen i fransk-tyska kriget och i Pariskommunen.

Medborgaranda sveps bort

Vår svenska värld av förlorade illusioner är onekigen både farsartad och tragisk. Farsartad därför att sluga men obegåvade klättrare berikar sig bortom alla rimlighet, kompetens och förtjänst. Tragisk därför att varje illusion om medborgaranda och just rimlighet svepts bort i pustarna från girigheten och i draget från utvecklade fallskärmar. Det finns i breda medborgarlager en känsla av att varje ideal, varje genomtänkt samhälls-syn, vare sig det gäller börspekulationer, politik eller resor i tjänsten, för alltid gått förlorade. Var och en bevakar sin "nisch" – den rike vinsten, förmåner, pensionsavtalen; den nyfattige, eller åtminstone den som uppfattar sig som en sådan, bidragen, de sociala förmåner.

Föreställningen om en sorts kod av seder och moral har försvunnit – tanken på en gemensam syn på det

goda samhället, på kulturen eller på naturresurserna. Stockholms och hela rikets unika nationalstadspark hotas hela tiden av ytterligare exploatering, för att bara anföra ett enda exempel. Universitetsbyråkrater, storbyggare och politiker av olika schatteringar samverkar och har ingen som helst uppfattning om att det gemensamma, unik natur som kulturarv, är något som måste värdas och vördas av alla. Penningen styr, makten lockar. Som hos Balzac i Förlorade illusioner. Ett samhälle som dock epbart när förlorade illusioner och vars värdekris är total, är illa ute. En sådan värdekris skapar livsfarliga vakuum, där nästa sekels villolärar kan få fäste, med katastrofala resultat som möjlig följd.

Kunskapstörst förflyktigas

Från kulturens värld noteras ständigt att de två polerna bildad borgerlighet och socialdemokratisk folkbildaranda inte längre existerar. Den estetiska njutningen, tankeflykten, bildningen, kunskapstörsten, konsten som tröst och källa till visdom – allt förflyktas som ånga. Entropilagen råder. Kanske låter detta alltför högstämt idealistiskt, vad vet jag. Men det är ingen skön ny värld som byggs i dag.

I sitt förord till den svenska utgåvan i Tidens klassiker av Historien om Samuel Timmarsh skrev Nils-Erik Baehrendtz om dess författare:

Men med hans pessimistiska uppfattning av människonaturens inbyggande sköplighet och ondska kunde han inte hoppas att människosläktet skulle kunnas frälsas genom politiska reformer. Det onda sitter för honom outrotligt fast i själen. Men samtidigt blir den logiska konsekvensen av hans bistra människouppfattning ett obönhörligt fastslående av klasssystemets orimligheter, ett åskådligt bevis på det orättfärdiga i bördens och rikedomens företrädesrättigheter.

Tänkvärda ord. Balzac insåg även han orimligheterna, men accepterade dem som nödvändiga – ty klättrandet återstod alltid i en värld av nya möjligheter. Kanske är det till och med bra att vi förlorar våra illusioner – vi kanske sitter orädd i själen, eller snarare i de själviska gennerna, som den moderna biologin hävdar – det rör sig om "det molekylära gangsterkriget", som Svante Folin träffande kallat det. Gemensam moral, gemensamt ansvar, allt är bara sociala potenskinkuliser, sociala ideologier, lögner helt enkelt. Människan född ond eller god, med arvsynd eller ej, förbättringsbar eller inte. Nog har vi förlorat tron på politiken och reformen som korrigeringsinstrument för människan som uppenbarligen drivs av "egenintresse", som piskas fram som sociala varelser av det mikrobiologiska system hon inte kan påverka. Är det så enkelt? Kanske är moral, lojalitet, solidaritet, allsköns välvilja med olika namn, alltså bara illusioner – en humanistisk humbug?

Sannerligen, varken vetenskap eller den rättframt avslöjande skönlitteraturen som skalat av all godhetsretorik, hyser några illusioner om människan och hennes väg, från embryo till Armageddon.

MATS GELLERFELT